

Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университетінің
6Д020500 - Филология мамандығының докторанты **Бисенбаева Меруерт**
Кенжеғұлқызының философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін жазылған
«**Этномәдени лексиканың танымдық-қатысымдық қызметі** (Аймақтық
лексика материалдары негізінде)» тақырыбындағы диссертациялық
жұмысына отандық ғылыми кеңесшісінің

ШІКІРІ

Тіл ақиқат болмысты тану барысында жинақталған әлем туралы білімді жеткізудің негізгі жолы болып табылады, сондықтан қазіргі тіл ғылымы тілдің «қарым-қатынастың аса маңызды құралы» қызметімен қатар, «ойды қалыптастырып, жарыққа шығару» қызметіне, яғни танымдық қызметіне айрықша мән береді. Әр тарихи дәуір дәстүрлі мәдениетке өзіндік үлесін қосып отырады. Мәдениет субъектісі адамның ғаламды танып-біліп, сезінуі арқылы материалдық және рухани қажеттілігін өтеу үдерісінде жағымды бағалауға, қастерлеуге ие болатын сәттері құндылықты тану деп аталады. Құндылықтар шынайы өмірді жүйелеп реттейді, байыпты бағалауға негіз болады, адамзаттың өмір-тіршілігіне мән-маңыз қосады.

Қазақтың ұлттық тілі - ала-құлалығы елеусіз, ортақтығы басым монолитті тіл. Осыған орай, қазақ тілінің жергілікті ерекшеліктері *сөйленіс* аталып, сөйленістер тобына бөлінеді. (PhD) докторанттың зерттеу нысаны - қазақ тілінің жергілікті ерекшеліктер лексикасы, қазақ тілінің аймақтық этномәдени лексикасы, оның құрылымдық қабаттары, этномәдени мазмұнды аймақтық сөздің ерекшелігі, этнос болмысын танытатын рухани және материалдық мәдениет деректі бірліктері.

Ізденуші аймақтық лексиканы қазақ халқының өз тарихын, рухани-материалдық байлығын таразылап, зерделеуінде, өзін-өзі тану жолында жүгінетін көнекөз куәсі ретінде зерделеген. Аймақтық лексиканы қазақтың дәстүрлі мәдениетінің аймақтық көріністерін таңбалайтын этномәдени мазмұнды бірліктері-аймақтық сөздер құрайтынын дәлелдеген. Қазақтың біртұтас тілінің аймақтық лексикасы - ұлттық тіл байлығының жергілікті сипатты бояуы сіңген бөлігі, сондықтан қазақтың аймақтық мәдениет өзгеше болмайды. Оны докторант, біріншіден, *қазанат*, *қазанаспа* тәрізді сөздердің жалпыхалықтық мағынасы мен қатар аймақтық сипаттағы мән-мазмұнын ашу арқылы көрсетеді. Аталған сөздердің түбірі - *қазан* жалпытүркілік қабатқа жатады. *Екіншіден*, аймақтық лексика тарихи әлеуметтік құрамына қарай да күрделі, сондықтан аймақтық лексиканың өзіне тән даму жолы, құрамы, өзіндік ерекшелігі бар, бұл үш тарауға бөлінген диссертациялық жұмыста айқын көрінеді.

«Аймақтық лексика - этнос болмысын таныту құралы» аталатын бірінші бөлімде аймақтық этномәдени лексиканы антропоэекті бағытта зерттеудің теориялық танымдық негізі туралы ой тарқатып, аймақтық лексикадағы «этномәдени компонент» ұғымын анықтайды. Аймақтық лексикадағы этномәдени компонентті (қазан, шаңырақ т.б.) атаулардың тереңінде жатқан аймақтық этномәдени мазмұн мен *шартақ* (кұрт, қауын жаятын сөре), *ақтық* (немере), *иек астында малту* (біреудің шылауында

жүру) т.б. тәрізді бай дерек құрайды. Қазақ тілінің аймақтық лексикасы бойынша жинақталған тілдік дерек, негізінен, қатысым әрекетінде қарым-қатынас қажетін өтеп, қолданыста жүргендер. Олардың қатысымдық қызметі, одан туатын мән-мазмұн қазақтың бай көркем әдебиетінен алынған.

Диссертацияның «Аймақтық этномәдени лексиканың тарихи-танымдық құрылымы» бөлімінде **аймақтық сөздің** - қазақтың дәстүрлі мәдениетінің аймақтық көріністерін бойына жинақтаған, оны айрықша мәнер бояумен таныта алатын этномәдени мазмұнды бірлік екені оның тарихи-әлеуметтік құрылымын талдау арқылы көрсетілген. Аймақтық лексика өз ішінен: жалпытүркілік, төл (туынды) және кірме қабат пен бейнелі қабаттарға таратылады.

Үшінші бөлім «Құндылықтар әлемінің аймақтық лексикадағы көрінісі» деп аталады. Ізденуші бұл бөлімде этномәдени лексиканы заттық мәдениет және рухани мәдениет аталатын екі тармаққа бөліп, мағыналық тақырыптық топтар бойынша талдаған, ол топтардағы құндылық деңгейіне жеткен бірліктердің этномәдени семантикасын ашқан. Ғылымда айтылып жүрген көзқарастарға қарағанда, **құндылық** - мәдениеттің маңызды компоненті болып табылады. Мәдениет - таным-жемісі, мәдениеттің ұлттық сипаты бар. Әр мәдениет өзіне тән құндылықтар жүйесінен тұрады. Құндылық - адами мәдениет көрсеткіші, мәдениеттің адам болмысындағы әртүрлі формаларына көзқарасын танытушы. Осы теориялық негіз диссертацияның алдыңғы тарауларында өзара үйлесіп келіп, үшінші тарауда нақты шешімін тапқан. Басқаша айтқанда, диссертант этномәдени лексиканың қалыптасу жолы, құрамы, оның құндылық әлемі туралы деректерді мүмкіндігінше өзге түркі тілдерінің деректерін салыстырумен қатар, тарихи, этимологиялық т.б. сөздік деректерімен терең бекіткен.

Ізденуші Меруерт Бисенбаеваның диссертациялық зерттеуінің мақсат-міндеті айқын, жетекші идеясы нақты, теориялық негізі байсалды. Диссертациялық жұмыста алынған жекелеген нәтижелер антропоөзекті бағыт зерттеулеріне, тарихи лексикология, семантика мәселелеріне өзіндік үлес қоса алады деп ойлаймыз.

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, 6Д0205 - «Филология» мамандығының PhD докторанты Бисенбаева Меруерт Кенжеғұлқызының «Этномәдени лексиканың танымдық-қатысымдық қызметі (Аймақтық лексика материалдары негізінде)» тақырыбындағы зерттеуі диссертациялық зерттеу жұмысы талаптарына сай және аяқталған жұмыс санаймыз. Философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін дайындалған докторлық диссертациясын қорғауға ұсынуға болады деп есептейміз

Отандық ғылыми кеңесші:

ф.ғ.д., профессор Атабаева М.С.